

вище ніж у дітей, які зростають у сім'ях. Такі відмінності пояснюються багатьма факторами, такими як прагнення привернути до себе увагу однопітків, прагнення бути головним, особливостями виховання, недостатньою увагою і розумінням з боку дорослих, фрустрацією базових потреб дитини, індивідуальні особливостями характеру тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова А. А. Влияние условий обучения на агрессивность у подростков. / А. А. Абрамова, С. О. Кузнецова // Тюменский медицинский журнал. – 2012. – № 1. – С. 4–10.

2. Бандура А. Подростковая агрессия / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М. : Академия, 2000. – 250 с.

3. Воликова С. В. Проявления эмоциональной дезадаптации у школьников из различных социальных групп / С. В. Воликова, А. Б. Холмогорова // Другое детство. Сб. научных статей. – М. : МГУ, 2009. – С. 108–118.

4. Дубровина И. В. Психологическое развитие воспитанников детского дома / И. В. Дубровина. – М. : Педагогика, 1990. – 200 с.

5. Кузнецова С. О. Взаимосвязь проявлений агрессивности с типом социализации в подростковом возрасте / С. О. Кузнецова // Суицидология. – 2010. – № 1. – С. 19–28.

6. Морозова Е. С. Агрессивность и личностная идентичность у подростков – воспитанников интерната: дисс. к. психол.н. : 19.00.01 / Морозова Екатерина Сергеевна. – М., 2006 – 224 с.

7. Сидорова Л. К. Организация и содержание работы с детьми-сиротами и детьми, оставшимися без попечения родителей / Л. К. Сидорова. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 178 с.

8. Фурманов И. А. Психологическая работа с детьми, лишенными родительского попечительства / И. А. Фурманов, А. А. Аладьин, Н. В. Фурманова. – Минск : Тесей, 1999. – 224 с.

УДК 159.9

Панова В.О., здобувач кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНА ПРОФЕСІЙНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПСИХОЛОГІЇ

У статті проаналізовано теоретико-методологічні проблеми дослідження феномена відповідальності та показано, що існує теоретичний плюралізм стосовно щодо визначення поняття відповідальності, спостерігається різноплановість дослідницьких підходів і широкий спектр використовуваного в них методичного інструментарію.

Ключові слова: відповідальність, професійно відповідальна поведінка.

В статті проаналізовані теоретико-методологічні проблеми дослідження феномена відповідальності і показано, що існує теоретичний плюралізм щодо визначення поняття відповідальності, спостерігається різноманітність дослідницьких підходів і широкий спектр використаних в них методического інструментарія.

Ключові слова: відповідальність, професійно відповідальне поведіння.

Постановка проблеми. В останні роки в країні відбулися великі зміни в багатьох областях (економіка, політика, ідеологія, взаємини між людьми і т.д.). Іншими стали моральні поняття. Однак які б зміни не відбувалися у житті суспільства, подальший його розвиток не може протікати без моральності людей, яка включає такі поняття, як честь, обов'язок, совість, старанність і відповідальність.

Відповідальність особистості є складним і багатоаспектним утворенням, інтегруючою характеристикою особистості, яка об'єднує ті чи інші особистісні особливості в індивідуалізовану систему і виявляється на різних рівнях. Стрижнем відповідальності виступають моральні цінності особистості, які інтегрують засвоєні моральні норми та емоційне ставлення до них і стають спонукою вчинкової дії суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичний аналіз більш 200 робіт вітчизняних і закордонних дослідників дозволяє говорити про те, що в цей час проблема становлення й формування відповідальності вивчена досить глибоко. Відповідальність як наукова категорія розглядається у філософії, юриспруденції, педагогіці, психології.

Психологічний підхід до відповідальності обумовлюється, насамперед, необхідністю аналізу з боку свідомості, самосвідомості, переживання, совісті, сенсу життя, виділяючи причетність особистості, за якою стоять інтенції, що розкриваються мотивами, почуттями, можливостями. Саме ця сторона для нас першорядна, оскільки відповідальність ми розуміємо як особистісну властивість, що зобов'язує нас розглядати її як сплав смислового мотиваційно-афективного, інтелектуально-когнітивного, діяльнісно-поведінкового утворення. Ось чому дослідження відповідальності з психологічної позиції вимагає знаходження, опису та розкриття цього поняття в психологічних термінах.

Звернемося до тих робіт, де суть відповідальності розкривається через ключові слова: старанність, обов'язковість, дисциплінованість. Так, наприклад, у «Психологічному словнику» відповідальність визначається як «покладене на кого-небудь або взяте ким-небудь зобов'язання звітувати в яких-небудь своїх діях і прийняти на себе провину за можливі наслідки» [14, с. 22]. Як виявляється з даного визначення, відповідальність включає в себе три аспекти: перший – об'єктивний, який існує незалежно від конкретного суб'єкта і може бути покладений на будь-яку людину; другий – суб'єктивний, залежний від суб'єкта, який може прийняти і не прийняти зобов'язання, а якщо суб'єкт прийняв, то він повинен звітувати за них; третій – совість, почуття провини за можливі наслідки виконання

зобов'язань. Зрозуміло, ці аспекти взаємообумовлені, але нас у даному випадку цікавить передусім ставлення (усвідомлення, переживання) самого суб'єкта до належного («треба») і наслідків, що впливають з нього. Тому у внутрішньому плані найважливіше контроль меж відповідальності суб'єкта діяльності не з боку об'єктивної інстанції, а з боку самого суб'єкта, тобто суб'єктивний аспект відповідальності. Отже «совість», «почуття провини» за наслідки поведінки – більш важливий показник відповідальності суб'єкта. Це у тому випадку, якщо переживання «охоплює» особистість у зв'язку з виконанням вільно обраного соціально значущого завдання. В іншому випадку відповідальність виступає лише як старанність, дисциплінованість, так як суб'єкт може переживати, звітувати і звітує і за них. Крім того почуття провини і совість безпосередньо пов'язані зі змістом, ніж інші одиниці сутнісних сил особистості.

У наведених визначеннях звертає на себе увагу те, що замість «обов'язку», «вимог» акцент робиться на «зобов'язання» і на їх виконання, що характеризує залежність і підпорядкованість суб'єкта відповідальності зовнішнього джерела. При цьому санкціонованість всіх приписів з боку різних інстанцій відображає конвенціональну мораль особистості. У той же час у розглянутих дефініціях відповідальності не вказується самостійність активності і творчий початок суб'єкта, його здатність до вільного вибору у відповідності з власним розумінням сенсу життя.

Незважаючи на те, що розгляд значення відповідальності та близьких до неї понять і наближає нас до можливості виділити її психологічний аспект, вони ще недостатні для більш повного розкриття науково-психологічного змісту відповідальності, без якого неможливо довести, що вона є провідною морально-сисловою властивістю свідомої особистості.

У цьому плані заслуговує уваги підхід М.В. Савчина, який, вивчаючи відповідальність у загально-філософському плані, розглядає її як соціальне відношення суб'єкта до суспільних цінностей, орієнтоване в об'єктивному вираженні на збереження суспільства в цілому та його членів. В особистісному плані вона передбачає насамперед усвідомлення суб'єктом належного і можливого вибору шляхів її реалізації. Зупиняючись на психологічному аспекті відповідальності, М.В. Савчин підкреслює, що «особиста відповідальність – вільна реалізація вірно усвідомленого боргу, що є моральним вираженням інтересів певних суспільних класів» [15, с. 202]. Тут суть відповідальності розкривається через борг і його реалізацію. Саме про свободу вибору мети не йдеться, тому відповідальність за змістом більше підходить до старанності. Правда, автор через сторінку додає, що «де немає вибору, там немає відповідальності» [там же, с. 203], а трохи раніше, розглядаючи свободу волі, стверджує, що «свобода людини полягає в можливості самій вирішувати, яку лінію своєї поведінки вона обирає, а яку відкидає» [там же, с. 200]. Виникаючи в логіці міркування протиріччя він «знімає» твердження

ням про те, що «відповідальність детермінується і не об'єктивною реальністю, і не суб'єктом самим по собі, а зустріччю людини зі світом» [там же, с. 207]. Далі йде висновок про те, що відповідальність як форма свідомості «народжується саме на цьому стику, і суспільство може нею покладатися, а в іншому випадку воно може перевиховувати або карати особистість» [там же, с. 214]. Ми вважаємо, що відповідальність особистості не визначається страхом покарання, кари, так як суб'єкт робить вибір на основі совісті, передбачаючи наслідки своїх діянь.

Як бачимо, М.В. Савчин розглядає тільки об'єктивну сторону відповідальності, а на її психологічних механізмах і психологічному змісті не зупиняється, незважаючи на те, що в одному місці він і говорить про зв'язок відповідальності з помислами, самоконтролем, самооцінкою і самоврядуванням. Остання думка, на жаль, не отримала подальшого розкриття. Майже таке ж розуміння відповідальності ми зустрічаємо в роботах Р.І. Косолапова, А.П. Растигеєва, А.І. Ореховського, Л.Є. Коршунової, Л.І. Грядунова, Н. Головка, Г.В. Фартухової та ін.

Розвиток поняття відповідальності здійснюється за двома основними напрямкам: від колективної відповідальності до індивідуальної; від зовнішньої до внутрішньої, тобто усвідомленої, особистісної відповідальності. Перший вектор розвитку названий вектором індивідуалізації, другий – вектором «натхнення» (спірітулізації) відповідальності.

Проблемі відповідальності особистості велика увага приділена в роботах К. Абульханової-Славської. Основною характеристикою відповідальності, на її думку, є вміння контролювати свою поведінку через внутрішні утворення, а не тільки за допомогою зовнішніх регуляторів. Автор виділяє три типи відповідальності, які пов'язані з уявленнями особистості про інших людина як суб'єкт або об'єкт:

- перший тип відповідальності характеризується сприйняттям іншого як суб'єкта;

- другий тип відповідальності відрізняється тим, що особистість уявляє партнера як об'єкт, і у своїх інтересах та устремліннях бере на себе більшу відповідальність за результати взаємодії, тим самим частково лишає відповідальності іншого;

- третій тип відповідальності являє собою домінування однієї людини над іншою, інакше кажучи особистість, що домінує, позбавляє іншого не тільки відповідальності, але й права на свої інтереси й устремління [1].

К. Абульханова-Славська також розкриває механізм зв'язку ініціативи й відповідальності як форм активності особистості через інтеграл трьох складових: домагань, саморегуляції й задоволеності. Упевненість, наполегливість і самоконтроль становлять особистісні механізми відповідальності [1].

З позицій системного підходу проблема відповідальності особистості розробляється В. Пряденим і А. Крупновим. У структурі відповідаль-

ності вони виділили шість компонентів: мотиваційний, емоційний, динамічний, когнітивний, результативний, регуляторний. Із шести приватних характеристик відповідальності В. Пряденим і А. Крупновим виділені інтегральні змінні, позначені як активність, спрямованість і саморегуляція. У континуум активності входять динамічний і результативний, у континуум спрямованості - когнітивний і мотиваційний, у континуум регуляції - емоційний і регуляторний компоненти.

Проблема відповідальності розробляється з позицій концепції локусу контролю К. Роттера. К. Роттер вважає, якщо людина здебільшого ухвалює відповідальність за події, що відбуваються в її житті, пояснюючи їх своєю поведінкою, характером, здатностями, то це показує наявність у неї внутрішнього (інтернального) контролю. Якщо ж вона має схильність приписувати відповідальність зовнішнім факторам, знаходячи причини серед інших людей, у навколишньому середовищі, то це свідчить про наявність у неї зовнішнього (екстернального) контролю [22].

З позицій соціальної психології великий внесок у вивчення соціальної відповідальності особистості вніс К. Муздибаєв. Вона трактується автором як властивість, що характеризує соціальну типовість особистості, що й відбиває її схильність дотримуватися у своїй поведінці загальноприйнятих у суспільстві соціальних норм, рольових обов'язків, і готовність відзвітувати за свої дії [10].

Інше трактування поняття «соціальної відповідальності» з позицій соціальної психології представлена в роботах Л. Берковиця. Він розглядає соціальну відповідальність у рамках одного виду активності особистості - просоціальної поведінки [18].

У роботі С. Шварца було встановлено, що індивідуальні відмінності в просоціальній поведінці є результатом неоднакового усвідомлення людьми наслідків і відповідальності [23].

У якості фактора, що знижує відповідальну поведінку, у серії експериментальних досліджень В. Латане й Дж. Дарлей, був установлений феномен соціального гальмування. Було показано, що на рівні групи цей феномен проявляється у формі трьох соціально-психологічних процесів. Перший процес - це перешкода публіки: людина прагне уникнути дій, які можуть збентежити її в присутності інших. Другий процес, що також гальмує дії суб'єкта, - соціальний вплив. Третій процес - дифузія відповідальності, тобто присутність поруч інших людей послабляє почуття відповідальності людини, породжуючи відчуття, що відповідальність розподіляється між усіма [20].

Н. Табунов вважає, що прояв соціальної відповідальності у людини обумовлений тим, що вона інтерналізувала норми, які зобов'язують її надходити в такий спосіб, не заради відчутних вигід або суспільного визнання, а, головним чином, внаслідок самоцінності відповідальних дій. Він підкреслює, що реальна міра здійснення інтерналізованих норм залежить від когнітивних, емоційних і ситуативних факторів [16].

Соціально-психологічні аспекти відповідальності (соціально-психологічні фактори і механізми формування та покладання відповідальності) вивчає в рамках досліджень стадій морального розвитку Ж. Піаже. Він виділяє етапи формування відповідальності особистості: у першу чергу, засвоєння правил співпроживання, рольових приписів; далі впливає навчання виконанню тих або інших правил, рольових функцій; й, нарешті, контроль виконання покладених на неї обов'язків [21].

До відомих підходів у дослідженні відповідальності належить концепція Л. Колберга. Згідно із цією концепцією моральна свідомість людини (включаючи її відповідальність) розбудовується не в результаті безпосереднього присвоєння соціального досвіду, а в ході активної творчої взаємодії індивіда із соціальним середовищем [19].

Л. Колберг виділяє шість стадій розвитку моральної свідомості (відповідальності):

1. «Доморальний» рівень - дитина слухається, щоб уникнути покарання.

2. Дитина керується егоїстичними міркуваннями взаємної вигоди (слухняність в обмін на конкретні блага й заохочення).

3. «Конвенціональна мораль» - модель «гарної дитини», спонукуваної бажанням схвалення з боку значимих інших і соромом перед їх осудом.

4. Установка на підтримку встановленого порядку та фіксованих правил (добре те, що відповідає правилам).

5. «Автономна мораль», яка характеризується усвідомленням відносності й умовності моральних правил і вимогою їх логічного обґрунтування, зводячи їх до принципу корисності.

6. Формування стійких моральних принципів, дотримання яких забезпечується власною совістю, безвідносно до зовнішніх обставин і розумовим міркуванням [19].

Таким чином, з огляду літератури по проблемі відповідальності видно, що відповідальність особистості виражається: у прийнятті відповідальності і її реалізації в різних видах діяльності; у реалізації в поведінці загальноприйнятих соціальних норм і рольових обов'язків; у соціальній позиції особистості і в умовах внутрішньогрупової взаємодії при виконанні спільної діяльності, що обумовлює необхідність її розгляду в діяльнісному контексті - у реальних умовах професійної діяльності.

Огляд літератури з проблеми професійної відповідальності (відповідальності особистості в професійній діяльності) свідчить про те, що вона вивчається, по-перше, як особистісна властивість, яка має індивідуально-психологічні кореляти (локус контролю) [6], по-друге, у якості категорії, обумовленої сукупністю особистісних якостей, що виявляються шляхом вивчення уявлень про відповідальність [4], по-третьє, у числі професійно важливих особистісних якостей, що характеризують

нормативність особистості, її лояльність до групових стандартів і ретельність у виконанні своїх обов'язків [10]. Позиції перерахованих авторів поєднує те, що поняття відповідальності характеризується через відношення особистості до різних аспектів професійної діяльності, що обумовлює необхідність у цьому зв'язку розгляд специфіки феномена психологічного відношення особистості.

Особлива увага розробці проблеми відношення у вітчизняній психології приділене в концепції «психологічних відносин людини» В. Мясищева. Під психологічним відношенням ним розумілася: «...цілісна система індивідуальних, вибіркових, свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка впливає з історії розвитку людини й виражає її особистий досвід і внутрішньо визначає її дії й переживання» [11].

По В. Мясищеву, відношення особистості - її потреби, інтереси, схильності - є результатом того, як людині вдається взаємодіяти з конкретним для нього навколишнім середовищем, і наскільки це середовище дає простір для прояву й розвитку її індивідуальності в предметній діяльності і при взаємодії з іншими людьми, проявляючись у діях, переживаннях, прагненнях, у розумінні й оцінці процесів, що відбуваються в суспільстві. Система відносин людини до навколишнього світу є найбільш специфічною характеристикою особистості, у змістовному плані, що характеризує діяльність людини, що й виражає всю особистість у її зв'язку з тією або іншою стороною діяльності [11].

Формування відносин у структурі особистості людини відбувається в результаті відбиття нею на свідомому рівні сутності соціальних явищ, що об'єктивно існують в умовах макро- і мікробуття людини. У цьому аспекті відношення характеризуються різним ступенем мінливості й стійкості, варіюючи від моментальної ситуативної лабільності до високої стабільності. Стабільні відношення можуть бути й інертно стійкими, однак основу для розвитку відносин становить їхня принципова стійкість, заснована на усвідомленні й узагальненні попереднього досвіду.

У числі компонентів психологічного відношення виділені: *когнітивний* компонент, що виражає ступінь переживання суб'єктом тяжіння до об'єкта й ступінь активної спрямованості до оволодіння ним, *емоційний* компонент, що характеризує емоційну оцінку суб'єкта, і *пізнавальний* компонент, представлений виразністю інтересу.

Далі проблемою відношення займався Б. Ломов який, опираючись на розуміння відношення В. Мясищева, запропонував виділяти наступні компоненти психологічного відношення: домінантність, рівень активності (або виразності відносин), модальність (позитивна, негативна, нейтральна, амбівалентна емоційна оцінка), стійкість, принциповість, цілісність (або внутрішня зв'язаність відносин, що визначає гармонійність

або роздвоєність особистості), широта (багатство або вузькість відносин), рівень свідомості [8].

Д. Креч і Р. Крачфілд визначають відношення, як упорядковану організацію мотиваційних, емоційних, перцептивних і пізнавальних процесів у зв'язку з деякими аспектами індивіда. Г. Олпорт розуміє відношення як психічний і нервовий стан готовності виконати директивний вплив, відповідь індивіда на об'єкти й ситуації, з якими він співвідноситься. М. Ф'юзон характеризує відношення як імовірність виявлення певної поведінки в певній ситуації. Згадані автори характеризують відношення як висновок про ймовірність певної реакції на певні обставини.

На думку Е. Белінської, О. Тихомандрицької, С. Роцина схожим з феноменом «відношення» є феномен «соціальної установки» (attitude). З поняттям "відношення" аттит'юд зближують наступні характеристики: усвідомленість індивідом, опосередкованість соціальним досвідом, емоційна наповненість, вибірковість і спрямованість на певну поведінку. А. Шмельов також вважає умовним розведення понять «відношення» (по В. Мясищеву) і «соціальної установки», прийнятого в світовій соціальній психології.

Розуміння природи соціальної установки, функцій, які вона виконує, визначається специфікою концептуального підходу до її вивчення. У вітчизняній психології методологічну й методичну основу поняття «установки» одержало в працях Д. Узнадзе. Він дає визначення первинної установки як «цілісному відбиттю, на підґрунті якого може виникнути або споглядалне, або діюче відбиття».

Проблема установки вивчалася в «диспозиційній концепції регуляції соціальної поведінки особистості» В. Ядова. Основою його концепції є розгляд ієрархічної системи диспозицій людини, що регулюють її поведінку й діяльність на різних рівнях соціальної дійсності. Вона виступає як регулятивна система стосовно поведінки особистості. При цьому кожний з рівнів диспозиції «відповідальний» за регуляцію певного рівня поведінки [17].

С. Рошін указує, що, незважаючи на те, що В. Ядов використовує поняття диспозиції, його концепція не вступає в протиріччя з теорією соціальної установки.

Г. Асмолов, аналізуючи проблему взаємозв'язку установок і діяльності, розглядає установку як механізм стабілізації діяльності [2].

Таким чином, результати соціально-психологічних досліджень психологічного відношення особистості й соціальної установки не є суперечливими та взаємодоповнюють один одного стосовно до вивчення їх взаємозв'язку з діяльністю й поведінкою особистості.

Виходячи з вищевикладеного, відношення до діяльності, що розуміється як соціально-психологічні відношення, являє собою соціально

обумовлений, відносно стійкий стан пізнавальної (когнітивної), емоційної (афективної) і поведінкової (діючої) готовності особистості реагувати на сукупність елементів процесу діяльності. Відношення до діяльності виражає готовність до реакції на об'єкт відносин. Ця готовність носить сталий характер і розглядається як істотна риса особистості. Вона може бути більш-менш розвиненою і проявлятися як позитивна, нейтральна (невизначена) або негативна готовність особистості до реакції на об'єкт на пізнавальному, емоційному й поведінковому рівнях.

У цьому зв'язку Н. Пряжников вказує, що важливою особливістю відношення як соціально-психологічного феномена (зокрема, відношення до праці) є його обумовленість попереднім життєвим досвідом особистості й тими об'єктивними зв'язками, які у неї складаються з об'єктами відносин.

Таким чином, розуміння професійної відповідальності як соціально-психологічного відношення особистості до різних аспектів професійної діяльності припускає необхідність психологічного аналізу реальних умов і професійних ситуацій, у яких здійснюється діяльність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз теоретико-методологічних проблем дослідження феномена відповідальності дозволив сформулювати наступні висновки.

У психології існує теоретичний плюралізм стосовно щодо визначення поняття відповідальності, спостерігається різноплановість дослідницьких підходів і широкий спектр використовуваного в них методичного інструментарію.

Загальним для психологів, що розглядають проблему відповідальності, у тому числі професійної, є визнання провідної ролі відношення суб'єкта до виконання діяльності, що припускає необхідність психологічного аналізу реальних умов і професійних ситуацій, у яких вона здійснюється, тобто різних організаційно - економічних умов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Типологический подход к личности профессионала / К. А. Абульханова-Славская // Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / под ред. В. А. Бодрова. – М. : Ин-т психол. АН СССР, 1991. – С. 58–66.

2. Асмолов А. Г. Психология личности / Асмолов А. Г. – М. : МГУ, 1990. – 103 с.

3. Бирюков С. Д. Структура личности / С. Д. Бирюков // Современная психология. Справочное руководство / под ред. В. Н. Дружинина. – М. : ИНФРА-М, 1999. – С. 454–465.

4. Бодров В. А. Профессиональная ответственность как психологическая категория субъекта деятельности / В. А. Бодров, А. Г. Луценко // Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала. – М. : Ин-т психологии АН СССР, 1991. – С. 157–167.

5. Брушлинский А. В. Психология субъекта и его деятельность // Современная психология : [справочное руководство / под ред. В. Н. Дружинина]. – М. : ИНФРА-М, 1999. – С. 330–345.
6. Диментий Л. А. Типология ответственности и личностные условия ее реализации: дисс. ... канд. психол. наук / Л.А. Диментий– М., 1990. – 190 с.
7. Краткий психологический словарь / под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985. – 256 с.
8. Ломов Б. Ф. Личность в системе общественных отношений / Б. Ф. Ломов // Психол. журн. – 1981. – Т. 1, № 1. – С. 3–17.
9. Маркова А. К. Психология профессионализма / Маркова А. К. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – 308 с.
10. Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – СПб.: Из-во Либроком, 2010. – 248 с.
11. Мясищев В. Н. Взаимодействия и взаимоотношения человека как предмет социальной психологии / В. Н. Мясищев // Тезисы докладов на 2 съезде Общества психологов. – Вып. 5. – М., 1963. – С. 185–188.
12. Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт. – М. : Наука, 2002. – 364 с.
13. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства / Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. – М. : Наука, 2001. – 278 с.
3. 14. Савчин М. В. Психологія відповідальної поведінки : [монографія] / Савчин М. В. – Івано-Франковськ : Місто НВ, 2008. – 280 с.
4. 15. Словарь : Психологический лексикон. Энциклопедический словарь в шести томах / [под общ. ред. А. В. Петровского]. – М. : ПЕР СЭ, 2006, Т. 3. – 176 с.
16. Табунов Н. Д. К вопросу социальной ответственности в условиях групповой деятельности человека / Н. Д. Табунов // Личность при социализме. – М. : Наука, 1968. – С. 244–259.
17. Ядов В. А. Диспозиционная концепция личности / В. А. Ядов // Социальная психология / под ред. Е. С. Кузьмина, В. С. Семенова. – Л. : ЛГУ, 1979. – С. 106–108.
18. Berkovitz L. Sozial norms, feelings, and jther factors affecting helping behavior and altruism / Berkovitz L. – In : Advances in Experimental Social Psychology. –N.Y., 1972. – 6. – P. 63–108.
19. Kohlberg L. The philosphy of moral development : moral studes and the ideal of justige / Kohlberg L. – San-Francisko, 1981. – V. 1. – 441 p.
20. Latane B. The Unresposive Bystander : Why Doesn't he Help / B. Latane, J. M. Darlej. – N.Y.,1970. – 131 p.
21. Piaget J. The moral judgement of the child / Piaget J. – London, 1977. – 156 p.
22. Rotter J. B. Generalized expectantis for internal versus external control of reinforcerment / J. B. Rotter // Psychological Monographs. – 1966. – P. 1–28.

23. Schwartz Sh. H. Normative evaluations of helping behavior : a critique, proposal, empirical test / Sh. H. Schwartz // *Jornal of Experimental Social Psychology*. – 1973, 9. – P. 349–364.

УДК 159.9:356

Пархоменко О.О., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії службово-бойового застосування Національної гвардії України науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України.

ПРОФЕСІЙНА МОТИВАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІДРОЗДІЛІВ З ОХОРОНИ АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ

У статті представлені особливості мотиваційної сфери військовослужбовців підрозділів з охорони атомних електростанцій Національної Гвардії України з різним рівнем професійної успішності.

Ключові слова: військовослужбовці, мотивація, професійна ефективність, атомні електростанції, Національна Гвардія України.

В статье приведены особенности мотивационной сферы военнослужащих подразделений по охране атомных электростанций Национальной Гвардии Украины с разным уровнем профессиональной успешности.

Ключевые слова: военнослужащие, мотивация, профессиональная эффективность, атомные электростанции, Национальная Гвардия Украины.

Постановка проблеми. Становлення Національної гвардії України як новоутвореного військового формування з правоохоронними функціями в сучасних умовах потребує висококваліфікованих та професійних кадрів, спроможних забезпечувати високий рівень виконання службово-бойових завдань. Як відомо, успішне та ефективно виконання завдань які покладені на Національну гвардію України, залежить насамперед від професійної психологічної підготовки особового складу, який безпосередньо виконує поставлені завдання.

Від того, наскільки високий їх рівень самовіддачі, професіоналізму їх діяльності, розвитку професійно важливих якостей залежить можливість успішного виконання поставлених завдань. Для того, щоб військовослужбовці були зацікавлені в досягненні високих результатів та поліпшенні ефективності своєї праці, необхідна дія чинників мотивації та стимулювання до діяльності, які б створювали умови для виникнення бажання і можливості виконувати завдання успішно та на високому рівні.

Підвищений ризик, загроза життю та здоров'ю військовослужбовця, знаходження в умовах підвищених нервово-психічних навантажень вимагають особливих чинників мотивації військовослужбовців вищезначених підрозділів.